

Міністерство освіти України
Київський державний економічний університет

На правах рукопису

Лановий Володимир Тимофійович

РИНОК І ВІДТВОРЕННЯ

Спеціальності:

08.00.05 - Економіка, планування,
організація управління народним
господарством та його галузями і
08.00.01 - Політична економія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ - 1994

00778889 (4)

Дисертацією є монографія

Офіційні опоненти:

член-кореспондент Академії наук України,
доктор економічних наук, професор
Герасимчук Микола Семенович

академік Академії наук України,
доктор економічних наук, професор
Пахомов Ігор Миколайович

академік Академії наук вищої школи України,
доктор економічних наук, професор
Покропивний Сергій Федорович

Провідна організація – Київський університет
імені Тараса Шевченка

Захист відбудеться 14 лютого 1994 р. о 14 годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д.068.28.01 у Київському
державному економічному університеті за адресою: 252057,
Київ-57, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 214.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці університе-
ту.

Автореферат розісланий 14 січня 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Федонін О.С.

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Системна криза економічних відносин та суспільного виробництва, яка охопила українську економіку, ставить як одну з найбільш гострих проблем пошук нових підходів для рішучої зміни методів регулювання відтворювального процесу, взятото у поєднанні його основних фаз та відтворювальних циклів. Невідкладними постади питання дослідження шляхів виходу з кризи, оновлення виробничого капіталу, структурної перебудови економіки, досягнення макроекономічної збалансованості. Одночасно необхідно формувати нову систему економічних відносин у суспільстві, надати державі нові функції регулювання відтворювальних процесів, що відповідають умовам ринкового господарства, забезпечити товаровиробникам необхідні свободи і можливості самостійного пристосування до потреб, що змінюються.

Орієнтація на зростання ефективності тільки виробничої фази, нехтування умовами відтворення робочої сили, силове обмеження структурних зрушень, що довгий час домінували у побудові теоретичних концепцій та практичних дій у господарській сфері, обумовили занепад фізичного стану та застарілість структури технічного базису суспільства, виснаженість природних ресурсів України, низьку продуктивність праці, погіршення соціальних та екологічних умов відтворення інтелектуального та трудового потенціалу суспільства.

Відсутність конкуренції, державний протекціонізм виробникам, замкнутість внутрішньої економічної системи негативно вплинули на якість і конкурентоздатність української продукції, швидкість і широту запровадження у виробництво науково-технічних інновацій, технологічне оновлення та сукупні витрати на одиницю кінцевого продукту.

Тривалий час національна економічна наука та господарська практика нехтували проблемами середньо- та довгострокових коливань економічної активності та не визнавали їх позитивної ролі в якісному оновленні виробництва та всього суспільного капіталу. Внаслідок цього за сім десятиліть панування інерційної системи державнобюрократичного розподілу суспільного продукту національне господарство доведене до крайнього стану технічної відсталості, розбалансованості, відсутності необхідних секторів господарства, нерозвинутої та виснаженості великих інфраструктурних систем.

Немає сьогодні достатніх наукових наробок проблематики господарювання в умовах ринкової системи. Наукові публікації, що утверджували принцип прямого державного диктату виробництву та

розподілу продукції, грошового і матеріального накопичення та споживання, панування догм одноманітної власності на засоби виробництва гальмували наукове визначення дійсної ролі держави в макроекономічному регулюванні, пізнання механізмів дії зворотніх зв'язків в економіці, співвідношення регуляції та саморегуляції /дерегуляції/, функція фінансових важелів, грошей, відносин власності, процесів обміну в досягненні збалансованого руху національного господарства.

Багато років порізно досліджувались процеси відтворення суспільного продукту та удосконалення економічних відносин, управління, форм господарювання. Фактично не вивчалися умови впливу господарських та фінансових факторів на темпи та структуру обороту суспільного продукту. Удосконалення та оновлення економічних відносин, що замкнулися самі в собі, не мали кількісних та якісних критеріїв своєї ефективності.

Звідси безпідставні висновки про можливість адміністративного, позаринкового розрахунку параметрів обміну та розподілу, цін, курсів валют, ставок платежів, процентів, заробітної плати, виробничого та споживчого попиту, ефективного розпорядження засобами виробництва та робочою силою. На цій основі розквітли схоластичні теорії про особливий шлях економіки соціалістичних країн, особливі економічні "законо" формації, особливості суспільного та індивідуального відтворення в нашій країні.

Необхідність дійсно наукового вивчення проблем економічного відтворення, рушійних сил та механізмів його здійснення на дедалі вищому якісному рівні мають неперехідне значення для нашої національної науки та практики. Важливо побороти догмати минулої апологетичної епохи, започаткувати нові підходи до системних досліджень закономірностей поступального розвитку суспільного виробництва, переосмислити наукові висновки та обґрунтування відповідно до умов загального реформування соціально-економічної системи в нашій країні. Вирішення цих проблем на теоретичному рівні є запорукою позитивних змін в господарчій практиці, швидкого подолання кризи, становлення сучасної високоефективної національної економіки.

Мета і завдання дослідження. Метою є розробка концептуальної моделі економічного регулювання відносин суспільного відтворення та методологічних основ управління ринкової економіки. Для досягнення цієї мети вирішувались такі завдання:

• визначення структурних зв'язків системи суспільного відтворення, побудова відповідної багатосекторіальної моделі та аналіз динаміки іманентних їй параметрів; виходячи з цього, встановлення основних умов та внутрішніх і зовнішніх факторів відтво-

рення суспільного продукту та суспільного капіталу:

- дослідження природи і механізму виникнення економічних криз внаслідок нагромадження структурних диспропорцій, надмірних витрат на озброєння та старіння технологічного базису виробництва; визначення суб'єктивних та об'єктивних умов формування та порушення пропорцій суспільного відтворення;

- вивчення особливостей формування циклічних коливань суспільного виробництва в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі; аналіз рушійних сил, умов виникнення та фаз довгої хвилі і розробка фінансового механізму оновлення технічного стану та структури суспільного капіталу;

- побудова принципової програми перебудови планової економіки у ринкову; розробка структурних моделей ринкових відносин за предметною, елементною (технологічною) та просторовою ознаками, визначення принципів дії ринкового саморегулювання;

- визначення умов досягнення сталості та повноцінності національної грошової одиниці, основних засобів державного регулювання грошового обігу та захисту національної грошової системи від несприятливих зовнішніх факторів; висунення пропозицій щодо створення в Україні нової системи кредитного, валютного і платіжного обігу; розробка на цій основі заходів по стабілізації значення української грошової одиниці;

- класифікація та дослідження особливостей моделей державного регулювання економіки в ході їх еволюції, вибір з них найдосконаліших, виходячи з необхідності активного стимулювання оновлення суспільного капіталу, зрушень структури суспільного продукту та макрорегулювання циклічних хвиль різної тривалості;

- формування концептуальних положень економічного регулювання в Україні в умовах створення економічних відносин ліберального типу та зрушень у структурі власності, обґрунтування методів активного чи обмеженого макрорегулювання в залежності від фази циклічного руху, в якій знаходиться національне господарство, та від ступеня приватизації чи націоналізації основних засобів виробництва.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є відносини суспільного відтворення та економічні важелі їх регулювання. Досліджувались проблеми відтворення суспільного продукту України та руху суспільного капіталу; виникнення структурних криз та формування економічних моделей їх подолання; механізмів дії ринкових регуляторів в досягненні структурної збалансованості та якісного поліпшення умов відтворення; впливу державної системи на усунення диспропорцій, підтримку рівноваги та стимулювання оновлення суспільного капіталу; реформування системи державного управління

та господарського самоуправління у відповідності до умов ринкової економіки.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження було національне господарство України, його окремі галузі та сфери, а також народногосподарські комплекси колишнього Радянського Союзу та інших країн.

Методологічна база дослідження. Використовувався апарат сучасних методів аналізу, моделювання та узагальнення з урахуванням специфіки роботи з теоретичними, статистичними, аналітичними, розрахунковими, прогностичними, законодавчими матеріалами. Інформаційну та методичну базу дослідження становлять наукові праці, публікації та доповіді національних та зарубіжних видань, державних, приватних та міжнародних організацій.

Наукова новизна. Суспільне відтворення розглянуто у єдності процесів відтворення суспільного продукту, суспільного капіталу і самої людини та відносин між людьми.

Побудована п'ятисекторіальна модель відтворювального процесу, що цілеспрямований на задоволення потреб та розвиток самої людини. Встановлені умови обміну, фактори руху структури та обсягів продукту, структурні співвідношення між елементами суспільного продукту та механізм їх здійснення виходячи з кінцевого попиту та потенціалу розширеного відтворення у окремих секторах.

Показано, що прискорення або гальмування приростів обсягів суспільного продукту є головним чином наслідком оновлення або старіння структури суспільного продукту та структури суспільного капіталу, а також зменшення або збільшення витрат на оборону і впливу зовнішніх факторів моделі (НТП, стану навколишнього середовища, запасів природних ресурсів).

Доводиться, що незбалансованість матеріально-речових та грошових фондів у суспільстві виникає внаслідок відхилення реальних співвідношень елементів суспільного продукту від ідеальних, тобто вона має структурний характер. Дається класифікація основних видів структурних пропорцій, через здійснення яких відбувається суспільне відтворення, а також пропонуються методи державного регулювання внутрішньогалузевих, міжгалузевих, функціонально-технологічних, матеріально-грошових та територіально-обмінних пропорцій.

Розроблена теоретична схема виникнення, перебігу та механізму дії довгострокових коливань суспільного відтворення. Показано, що макроекономічні коливання (хвилі Кондратьєва) виникають як вияв заперечення існуючого технічного базису виробництва, реалізуються через якісне оновлення суспільного капіталу, що стає

можливим при дії спеціального фінансового механізму. Останній включає монопольно високі ціни у виробництві інноваційної продукції, відхилення монопольно високої норми прибутку від середнього рівня, гальмує дію суспільної норми додаткової вартості, ринкове залучення і розподіл кредитних ресурсів, міжбанківську конкуренцію, перерозподіл акціонерного капіталу, регулювання маси засобів обігу. Розкрита взаємодія об'єктивних та суб'єктивних (зокрема, класової боротьби, демографічних змін, оновлення фахових знань, інституційних змін та ролі держави, міждержавних відносин та війн) складових формування й проходження довгої хвилі. Їх внутрішня причинно-наслідкова обумовленість і впливаюча з цього закономірність повторення економічних, соціальних та політичних явищ життя суспільства.

Виявлені структура (дана класифікація за предметною, елементною та просторовою ознаками), принципи здійснення (досягнення рівноваги попиту та пропозиції, автоматизм дії регуляторів, конкуренція та територіальна інтеграція), умови (вільні ціни, вільна торгівля продуктами праці, капіталами, нерухомістю, засобами виробництва, вільний обіг грошей) та механізм ринкового саморегулювання. Встановлені форми (миттєва, короткочасова, довготривала) існування ринкової рівноваги та умови її досягнення - пропорційність зростання товарної та грошової мас, вивільнення цін, збільшення обсягів виробництва в межах існуючих потужностей і введення нових потужностей, конверсія підприємств.

Розкрито механізм інтеграційного злиття локальних територіальних та створення транснаціональних ринків - через інтеграцію в межах певного простору всіх елементних ринків (товарів, капіталів, робочої сили, грошей).

Обґрунтовані підходи (з урахуванням внутрішніх та зовнішніх факторів) до забезпечення сталості та повноцінності національних грошових знаків, до інтернаціоналізації оцінки купівельної спроможності грошей у сьогоdnішніх умовах, а також до встановлення їх внутрішньої та зовнішньої конвертованості. Сформульовані принципи державного захисту національної грошової одиниці з залученням експортно-імпорتنих, фінансово-монетарних, інвестиційних, майнових, страхових регуляторів.

Створено класифікацію основних моделей державного регулювання національних господарств на базі виділення їх якісних характерологічних ознак. Побудовано шість концептуальних моделей, які різною мірою є симбіотичним поєднанням методів бюрократичного регулювання та економічного саморегулювання, що використовувались у різних країнах.

Обґрунтована доцільність використання в країнах, де перева-

жає приватна власність та розвинута ринкова інфраструктура, ва-
желів моделі обмеженого державного макрорегулювання на спаді три-
вальної хвилі з переходом до активного регулювання після нижньої
поворотної точки. Розкрита також залежність стимулів експорт-
но-імпоротної та зовнішньоінвестиційної діяльності від спаду чи
підйому в довгостроковому циклі.

Розроблена концепція побудови ринкової системи господарства
в Україні з конкретизацією її положень в програмах приватизації
власності, розвитку приватного підприємництва, структур-
но-інвестиційних зрушень, податкової реформи та децентралізації
фінансово-кредитного обороту, демонополізації та лібералізації
торгівлі, валютного обігу.

Практичне значення. Основні наукові положення, висновки та
рекомендації мають практичне значення для перебудови української
економіки і системи державного управління. Вони склали основу для
таких програмних, концептуальних, законодавчих та нормативно-ме-
тодичних розробок, виконаних при активній особистій участі авто-
ра: 1) Програма подолання кризи і реформування економіки України
на 1993 рік (подана Кабінету Міністрів України, 1993р.); 2) Прог-
рама економічних реформ (затверджена Кабінетом Міністрів України
і подана до Міжнародного валютного фонду, 1992р.); 3) Державна
програма приватизації на 1992 рік (прийнята Верховною Радою Ук-
раїни, 1992р.); 4) Державна програма демонополізації економіки
(затверджена Кабінетом Міністрів України, 1992р.); 5) Державна
програма розвитку підприємництва (затверджена Кабінетом Міністрів
України, 1992р.); 6) План термінових економічних реформ (ухвале-
ний Кабінетом Міністрів України і поданий Президенту та Верховній
Раді України, 1991р.); 7) Концепція приватизації державних
підприємств, землі та житла (прийнята Верховною Радою України,
1991р.); 8) Програма формування ринкової економіки Української
РСР (представлена Верховній Раді УРСР, 1990р.); 9) Концепція еко-
номічної самостійності України (ухвалена Радою Міністрів УРСР,
1989р.); 10) законодавчі документи з питань економічної незалеж-
ності України, приватизації підприємств і житла, приватизаційних
цінних паперів; антимонопольного регулювання; оренди; акціонерних
та господарських товариств; оподаткування; комерціалізації
торгівлі, громадського харчування та сфери послуг; регулювання
грошового обігу; підприємництва; іноземних інвестицій; банківсь-
кої діяльності.

Дисертант приймав безпосередню участь також в підготовці 32
наукових доповідей та записок Інституту економіки АН України з
питань реформування економіки, поданих в 1986 - 1991 роках до
керівних органів колишнього СРСР та УРСР.

Апробація результатів. Основні результати дослідження доповідались на протязі 1981-1993 рр. на 14 міжнародних, 40 національних та 28 галузевих конференціях, симпозіумах та семінарах. Робочі документи, проекти та практичні доповіді з питань реформування економіки та реорганізації управління національним господарством, його галузями та підприємствами подавались та були схвалені керівними органами нашої держави, враховувались в документах міжнародних організацій. Результати дослідження надруковані в 72 наукових працях загальним обсягом більше 120 друк. арк. (авторських - близько 80 друк. арк.). Опубліковано 7 наукових монографій. (5 з них - індивідуальні). Кінцеві результати дослідження викладені в індивідуальній монографії "Рынок и воспроизводство" (14 друк. арк.), яка опублікована в 1991 р.

Обсяг і структура роботи. Дисертація у вигляді монографії викладена на 230 друкованих сторінках, містить 7 таблиць і список бібліографічних посилань. Її структура така:

Передмова.

Глава I. Методологічні основи економічного регулювання відтворювального процесу.

1. Відтворювальний процес, його елементи, цикли, пропозиції і чинники руху.

2. Принципи і структурні компоненти механізму економічного регулювання.

3. Основи організації і умови функціонування ринку.

4. Реформування адміністративної системи у ринкову.

Глава II. Механізм господарського управління ринковою економікою.

1. Планові та організаційні важелі саморозвитку економіки.

2. Фінансово-вартісний механізм нового типу.

3. Регулювання кредитно-грошового обігу.

4. Госпрозрахунок і самоуправління виробничих систем.

5. Економічна самостійність республік та самоуправління територій.

Заклучення. Бібліографічні посилання.

II. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ВИСНОВКИ

2.1. Процес відтворення, його елементи, цикли, пропорції і фактори руху

Сутність і основні структурні елементи відтворювального процесу

Множинність явищ суспільного життя в своїх абстрактно-узагальнюючих формах зводиться, зрештою, до взаємозв'язаних циклічних сюжетів процесу відтворення. Члени суспільства працюють в галузях, на підприємствах, в господарствах, в організаціях, установах, колективах, родинях і одноосібно, підпорядковуючись загальним законам і зв'язкам, що впливають з неблаганної логіки суспільного відтворення. Дотримуючись логіки відтворення, можна значною мірою і досить об'єктивно визначити як необхідність тих чи інших явищ, процесів або підприємств в розвитку суспільства, так і мотивацію поведінки людей - окремих індивідів, колективів, соціальних груп. Керуючись цими пізнаннями, суспільство здатне так організувати соціальне життя, щоб відтворення здійснювалось найбільш раціонально, збалансовано, ефективно.

Багатоаспектність проблематики відтворення та методологічних прийомів її дослідження не може прикрити нерозробленості ряду суттєвих питань вивчення структури, пропорцій, циклів, динамічних флуктуацій розвитку суспільного господарства та економічних методів управління ним. Крім того, нові тенденції розвитку, що набирають загальносвітового значення (примат загальнолюдських цінностей, перетворення соціальних структур, прогрес в галузі науки та наукомістких технологій, економічна, продовольча, сировинна, енергетична кризи глобального масштабу, децентралізація виробничих, управлінських систем і відношень власності і т.ін.), висувають нові завдання в даній сфері.

Необхідно, передусім, уточнити визначення вихідного поняття. На наш погляд, процес суспільного відтворення є єдність і взаємобумовленість тих сторін суспільного життя, що забезпечують акти створення, відновлення, примноження і розвитку продуктивних сил суспільства в їх зв'язку із відтворенням і поступальним рухом виробничих відносин.

Така постановка підкреслює необхідність, по перше, врахування всіх соціально-економічних факторів відтворення робочої сили і всебічного розвитку особистості. Цей погляд неминуче вимагає включення в коло об'єктів відтворення здатності до праці людини і всієї сфери нематеріального виробництва, що служить за-

довolenню професійних, культурно-побутових, соціальних і духовних потреб людини. По-друге, розширювальна трактовка підкреслює включення у відтворювальні системи формально поза виробничих процесів, перш за все наукових та проектно-конструкторських досліджень і розробок, освіти, охорону здоров'я, що мають, проте, виняткове значення для руху проактивних сил і всього суспільного відтворення. По-третє, в структурі обігу своє законне місце починає займати сфера збереження, раціонального використання і відтворення ресурсів природи, поза якими неможливий розвиток особистості, відтворення населення, стає функціонування всієї соціальної системи.

У такій постановці може бути дещо ширше представлена структура основних підрозділів суспільного виробництва, циклів відтворювального процесу, елементів суспільного продукту та умов обміну. Уявляється можливим, поряд з традиційними підрозділами - відтворення засобів виробництва (1) і предметів споживання (2) - виділити відтворення знань і фахових навичок робочої сили (3), природних умов (4), озброєння і засобів існування армії (5).

Схема п'ятисекторіальної моделі суспільного відтворення передбачає: введення в традиційну модель елементів щодо відновлення фізичних можливостей робочої сили, витрат знань і поновлення ресурсів природи в кожному підрозділі, розподіл додаткового продукту в кожному підрозділі на цілі приросту засобів виробництва, робочої сили, непродуктивного споживання і поновлення об'єктів природи; відшкодування витрат ресурсів і потреб в їх розширенні в окремих секторах-споживачах (матеріальних витрат і амортизації, заробітної плати працюючих, фондів навчання і перекваліфікації, відновлення природи, а також відповідні компоненти чистого доходу; виділення частини додаткового продукту і чистого доходу кожного підрозділу, що споживається з метою оборони та непрацюючим населенням.

Дослідження умов рівноваги в ході відтворення дозволяє зробити деякі узагальнення.

1. Суспільне відтворення можна представити п'ятьма самостійними підрозділами, що перебувають поміж собою у взаємозв'язку і визначають рух один одного. У кожному з цих підрозділів можна виділити масу дрібніших субпідрозділів /галузей/, однак саме наведена укрупнена п'ятисекторіальна структура дозволяє, з одного боку, визначити функціонально сорідні і суттєво значимі компоненти суспільного продукту, а з другого - побачити зв'язки між елементами продукту, через які здійснюється обмін поміж підрозділами і відшкодування відповідних затрат.

2. Існує певна ієрархія підсистем суспільного відтворення: по-перше, виділяється відтворення засобів національної безпеки

та оборони в межах необхідної достатності, що відкладається на умовах відтворення в усіх інших підсистемах; по-друге, це відтворення умов життя і розвитку людини /2-4 підрозділи/; по-третє, базовим є сектор виробництва засобів і предметів праці для функціонування усіх п'яти підрозділів, який залежить від умов відтворення у чотирьох інших підрозділах.

3. Для повного спожиття суспільного продукту розподіл його частин має бути, проведений у суворій відповідності з умовами обміну і структурними співвідношеннями, що випливають з цього. З урахуванням цих співвідношень стає можливим виробництво тих чи інших складових продукту та їх цілковите відшкодування. Співвідношення утворюються між елементами валового продукту свого та інших підрозділів, а також між елементами додаткового продукту. Співвідношення другого виду диктуються майбутнім складом і структурою потреб у ресурсах і продуктах кінцевого спожитку, що об'єктивно формуються.

4. Процес відшкодування затрат засобів виробництва і праці в кожному підрозділі відбувається внаслідок дотримання пропорцій між відповідними матеріально-речовими і фінансово-грошовими фондами. Збіг величин речових і грошових фондів за всіма елементами системи можливий лише в ідеалі, абстрактно. В дійсності ж суворе дотримання усіх пропорцій неможливе і через об'єктивні причини /різночасовість окремих актів обміну, відмінність його форм і умов, незамкнутість контуру відтворення зовнішньоекономічним оборотом та інші/, і через суб'єктивні /відхилення цін від вартісних співвідношень внаслідок державної фінансово-цінової політики і ринкової гри, існування вольових військово-стратегічних і соціальних державних пріоритетів і т.п. /.

5. Внаслідок відхилення реальних співвідношень елементів суспільного продукту від ідеальних в економіці завжди існує менший або більший незбіг /незбалансованість/ речових і грошових фондів. Такий незбіг має структурний характер. В умовах паперових грошей він провокує додаткову грошову емісію для покриття відсутніх засобів обміну в окремих ланках системи, що призводить до інфляційної зміни цін. З другого боку, непродуктивною є фінансова жорсткість в умовах позаринкового утворення грошових фондів. Коли ж останнє викривлення усувається, розумне обмеження фінансових засобів здатне змусити видозмінюватися речову структуру під структуру реального платоспроможного попиту, коли тільки й може бути реалізований у повному обсязі суспільний продукт.

Фактори руху структури суспільного продукту

Представлена п'ятисекторіальна модель структури суспільного продукту з урахуванням зв'язків і пропорцій між його елементами може бути використана для виявлення рушійних механізмів і причинних залежностей в економічному розвитку. Такий аналіз дає уявлення про закономірності руху суспільної економічної системи та умов її поступального розвитку. При його проведенні поряд з раніше зазначеними величинами були використані як параметри моделі потенціали розширеного відтворення кожного підрозділу.

Встановлено жорсткий зв'язок і обумовленість руху окремих параметрів п'ятисекторіальної моделі. Найбільш обумовлені внутрішніми факторами параметри 1 підрозділу. Так всі, крім нагромаджувальної частини, елементи приросту додаткового продукту цього підрозділу (на відтворення робочої сили, фахових знань, об'єктів природи) детерміновані потребами накопичення засобів виробництва у 2, 3 та 4 підрозділах, а потенціал розширеного відтворення 1 сектору є залишковим після відшкодування за рахунок продукту цього сектору засобів виробництва у 2-5 секторах.

Рухаючись від 1 до 2, а потім 3 підрозділів кількість обумовлених внутрішніми факторами параметрів скорочується, а незалежних параметрів - збільшується і, нарешті, в 4 підрозділі всі складові додаткового продукту змінюються незалежно від руху внутрішніх елементів системи. Відмінною особливістю вказаних залежностей є протилежна порівняно з відомою Марксовою схемою за двосекторіальною моделлю спрямованість факторних впливів: не від 1 підрозділу до 2 і подальших, а навпаки - від 4 - до 3 і далі 2 і 1 підрозділів.

Такий напрямок причинних зв'язків відбувається в реальності, коли економіка заснована на ринкових механізмах формування пропорцій, тобто виходить з потреб кінцевого споживання, а не примату інтересів виробництва.

У такій же послідовності в системі відтворення спостерігається вплив основних зовнішніх для формальної моделі факторів, до числа яких належать: науково-технічний прогрес, тенденції у суспільному розподілі праці, організація підготовки професійних кадрів, стан навколишнього середовища і наявність матеріальних ресурсів природного споживання. Всі ці фактори впливають на елементи додаткового продукту 4 підрозділу; перші три з них - на незалежні частини додаткового продукту 3 підрозділу (приріст матеріальних витрат, витрат на відновлення

фізичних і фактових умов існування робочої сили); науково-технічний прогрес і тенденції у розподілі праці - на незалежні складові додаткового продукту 2 підрозділу (приріст матеріальних витрат і витрат на відновлення фізичних кондицій працюючих); перший з вказаних факторів на - формування незалежної змінної додаткового продукту і підрозділу.

На відміну від 1-4 підрозділів загальний обсяг додаткових капіталовкладень у ВПК залежить лише від обсягу засобів, що направлені суспільством на підтримку своєї оборонздатності і які виділяються з додаткового продукту інших підрозділів. Зв'язки між елементами продукту 5 підрозділу із складовими суспільного продукту 1-4 секторів - однонаправлені: ВПК диктує структуру додаткового продукту чотирьох підрозділів, замовляючи виготовлення для власних потреб засобів виробництва, предметів споживання, підготовки професійних кадрів, оновлення природних ресурсів.

Був проведений аналіз динамічних зв'язків між параметрами з використанням статистичного, графічного, розрахунково-параметричного методів. До того ж кожний з них в силу відомих недоліків (неможливість на основі існуючої статистичної інформації визначити всі елементи витрат у кожному підрозділі; характер впливу "зовнішніх" сил, що не формалізується і графічно не інтерпретується; взаємопогашуючий вплив різних факторних величин; існування часового лагу між впливом і одержанням результату та ін.) хибував певною обмеженістю.

Однак структурно-функціональний аналіз, узагальнюючий всі проведені аналітичні процедури /статистико-кореляційну, логічну, графічну, розрахункову, аналітико-функціональну/, дав можливість встановити:

по-перше, сувору обумовленість можливих додаткових вкладень капіталу в кожному секторі /окрім ВПК/ потенціалом розширеного відтворення, як сукупним обмеженням згори, і умовами обміну /реалізації/ додаткового продукту - як обмеженнями за величиною кожного елемента його розподілу;

по-друге, обумовленість обсягів і структури суспільного виробництва попитом на продукцію кожного сектора, а структури витрат і додаткових капіталовкладень в них - впливом "зовнішніх" факторів;

по-третє, детермінованість обсягів виробництва в кожному секторі: темпами нагромаджень, підвищенням внаслідок НТП віддачі з карбовання витрат засобів виробництва, розширенням масштабів залучення живої праці і підвищенням норми додаткового продукту;

по-четверте, негативний вплив зростання витрат оборонного значення на потенціал розширеного відтворення, а додаткових вкладень капіталу в ВПК - на рівень виробничих нагромаджень у

чотирьох невійськових секторах економіки, що зрештою, веде до уповільнення темпів росту всього суспільного виробництва;

по-п'яте, тривалість циклу передачі факторних впливів від початкового моменту (здійснення вкладів, зовнішніх впливів, структурних зрушень), до кінцевого (динаміка обсягу виробництва) в усіх підрозділах, крім п'ятого, 4 р. т. Причому до впливів першого року додаються автономні впливи другого і третього років. У п'ятому підрозділі подібний цикл на один рік коротший;

по-шосте, зв'язуючи роль між двома циклами факторних впливів, що йдуть один за одним, норми додаткового продукту, через яку передається енергія руху змінним параметрам наступного циклу;

по-сьоме, пропорційний зв'язок між підвищенням середньої норми додаткового продукту в суспільстві і зростанням загального потенціалу розширеного виробництва, який зумовляє можливості прискорення темпів розвитку економіки.

Основні структурні пропорції суспільного відтворення

Структурні пропорції суспільного виробництва, виявлені формально, у тому числі за допомогою аналізу на п'ятисекторіальній моделі, можуть мати змістовну інтерпретацію і зазнавати кількісного аналізу.

Найбільш важливими для аналізу пропорційності ходу відтворення визнаються такі групи структурних пропорцій:

- а) внутрішньо- і міжгалузеві пропорції виробництва, розподілу праці і інвестицій;
- б) пропорції між науково-технічною, інвестиційною і виробничо-продуктивною стадіями відтворювального процесу;
- в) матеріально-грошової збалансованості - пропорції задоволення платоспроможного попиту;
- г) територіальні пропорції обміну.

Внутрішньо- і міжгалузеві пропорції дають уявлення про продуктову і погалузеву структуру виробництва продукції, а також про розподіл між видами продукції та галузями матеріальних витрат, заробітної плати і чисельності працівників, а також валових і чистих інвестиційних вкладень. Розробка подібних пропорцій має балансово-аналітичне значення для визначення тенденцій зміни структури виробництва, його еластичності щодо попиту, прогнозування потреб для залучення додаткових ресурсів та прогнозування їх вивільнення.

Характерними ознаками міжгалузевих структурних зрушень на протязі останніх років в Україні є випереджаче скорочення наф-

топереробного виробництва (за 1992 р. - на 29,8, за 9 місяців 1993 р. - на 40,9 %), легкої та харчової промисловості (за 1992 - на 12-16, за 9 місяців 1993 - на 16-21%), а також надання побутових послуг населенню (відповідно 63,5-і 34,8%). Спад сільськогосподарського виробництва (у 1992 р. 14%) випереджав спад промислового (9%). В структурі аграрного комплексу збільшується питома частка рослинництва і скорочується - тваринництва. Головні чинники таких зрушень пов'язані зі скороченням платоспроможного попиту на продукцію відповідних галузей в результаті змін у фінансовій політиці української держави та цінах на визначальні імпортні товари.

Пропорції між науково-технічною, інвестиційною та виробничою сталіями відтворення (за витратами праці, матеріальними витратами, розподілом валових і чистих інвестицій) складають його функціонально-технологічну структуру. Позитивними є зміни в напрямку відносного скорочення виробничих витрат та збільшення частки витрат інноваційного характеру. Однак в умовах теперішньої кризи в Україні спостерігаються деструктивні процеси. В сферах науки, культури, освіти середня заробітна плата зростає нижчими темпами ніж у промисловості, а чисті інвестиції фактично відсутні.

Внутрішньо- і міжгалузеві пропорції, а також пропорції функціонально-технологічної структури суспільного виробництва здійснюються через умови матеріально-грошової збалансованості економіки (третя група пропорцій). Загальна матеріально-грошова збалансованість - збалансованість макropопиту і макropропозиції - складається із збалансованості попиту і пропозиції за окремими видами продукції, галузями, ресурсами, робочої сили, інвестиціями, кредитних коштів і т.п. /збалансованість мікропопиту з мікропропозицією/.

Узагальнюючу оцінку матеріально-грошової, збалансованості дають за допомогою таких макроекономічних показників як дефіцитність державного бюджету, платіжного балансу, сталість обмінного курсу національних грошей, темпи інфляції. За цими показниками українська економіка виглядає значно гірше від економік країн, що знаходяться в ідентичних умовах (табл. 1).

Найгірший рівень цих показників в Україні засвідчує неврегульованість внутрішніх матеріально-грошових пропорцій і зовнішню неплатоспроможність держави, причому можна відзначити негативну тенденцію макроекономічних змін.

Матеріально-грошова збалансованість не може бути оцінена поза певними територіальними утвореннями, що визначає необхідність аналізу територіальних пропорцій обміну (четверта група). Макросистема суспільного виробництва складається з ло-

Таблиця 1

Динаміка макроекономічних показників країн,
в яких відбувається трансформація економіки *

Країни, рік	Баланс держбюд- жету (+, -) в % до валового на- ціонального про- дукту	Інфляція, %	Приріст(+), зниження(-) обмінного курсу до USD, %	Платіжний баланс (млн. USD)
Болгарія				
1991	- 4,3	474,0	-67,7	-77,0
1992	- 5,7	80,0	-12,5	+452,0
1993(прогноз)	- 8,0(-9,0)	60,0	-17,3	-1000,0
Естонія				
1991	+ 5,1	303,0	-	
1992	+ 1,5	953,0	-	+ 156,0
1993(прогноз)	0,0	28,0	- 3,0	+ 50,0
Латвія				
1991	+ 8,0	262,0	-	-
1992	- 3,0	959,0	-	+ 43,0
1993(прогноз)	- 0,8	19,0	+44,1	+190,0
Польща				
1991	- 0,4	60,0	-14,4	-1359,0
1992	- 0,6	44,0	-28,4	-269,0
1993(прогноз)	- 5,0(-6,0)	10,0(32,0)	-26,2	-2200,0
Росія				
1991	-20,0	161,0	-	-
1992	- 3,8	2625,0	-73,8	-5400,0
1993(прогноз)	-	800(900)	-63,9	+6800,0
Румунія				
1991	- 1,9	205,0	-81,6	-1266,0
1992	- 4,8	199,0	-58,9	-1591,0
1993(прогноз)	- 4,0(-6,0)	201,0	-61,7	-1200,0
Україна				
1991	-14,0	94,4	-	-2000,0
1992	-34,0	2500,0	-84,2	-3500,0
1993(прогноз)	-35,0(-38,0)	6500,0	-98,0	-2500,0

* Key economic indicators//Stockholm Institute of East European Economics, 1993. November; Народне господарство України в 1991 р. - К.: Техніка, 1992; Україна в цифрах - К., 1993.

кальних територіальних підсистем і, водночас, вона є підсистемою світового господарства.

Внутрішня матеріально-грошова збалансованість визначається ступенем задоволення платоспроможного попиту всередині кожного регіону країни. Останнє не означає збалансованості обсягів ввозу до кожного регіону і вивозу з регіону. Однак при всіх ухилах внутрішній регіональний попит на ті чи інші товари (послуги) повинен буде забезпечений внутрішньою пропозицією плюс зовнішні надходження. А в межах всієї країни, в разі коли джерелом пропозиції є національне виробництво і попит всередині всіх регіонів задовольняється, сумарний міжрегіональний вивіз буде дорівнювати сумарному міжрегіональному ввезенню.

Із сказаного виходить, що формування територіальної структури відтворення повинне йти знизу, розширюючи виробничу базу в кожному регіоні перш за все заради задоволення місцевих потреб і вивезення надмірно вироблених на даній території товарів. У місцевості, що має вільні трудові ресурси, з цією метою повинні перемішатися інвестиції, що зорієнтовані на попит за такою системою пріоритетів. В цих умовах обов'язковим є мінімальне обмеження на перерозподіл платіжних засобів через центральний бюджет шляхом диференціації ставок відрахувань до нього та субвенцій до обласних бюджетів.

Підсумовуючи, можна сказати таке:

1. Формування і видозміна пропорцій відбуваються внаслідок зрушень у відтворювальному процесі, що йдуть знизу - через ринкові регулятори, і згори - через організуючу і регулюючу діяльність державних інститутів. Міра, в якій сполучаються ці різнонаправлені регуляційні дії, дає можливість або швидшого оновлення пропорцій, або консервування старих співвідношень.

2. Кожна група пропорцій утворюється за своїми законами і закономірностями, однак вся їх сукупність перебуває в обов'язковому і постійному зв'язку і утворює єдину систему. Зміна однієї частини пропорцій, викликана структурними зрушеннями формально екзогенної обумовленості /зміною потреб, науково-технічними нововведеннями, соціальними, екологічними або політичними факторами/, неминуче приводить в дію всю їх систему. Невиконання цих умов, штучне фінансування деградованих елементів системи руйнує макропропорції, підриває обіг, гроші, виробництво, інвестування.

3. Необхідність переходу до нового стану всієї системи пропорцій проявляється у зв'язку з кризовими явищами - стагнацією і спадом виробництва. Різна глибина і тривалість криз пояснюється, по-перше, ступенем протиріч між тими чи іншими елементами системи пропорцій і, по-друге, швидкістю повного оновлення цієї системи у відповідності із змінами в економіці. Друга

обставина, крім об'єктивних причин, визначається також здатністю суб'єктів ринкових відносин і держави швидко реагувати на структурні зрушення, що розпочалися.

4. Суворе виконання всієї системи пропорцій практично неможливе, як через інерційність системи, що фактично завжди перебуває в тій чи іншій стадії старіння або новлення, так і через розрив у часі при перетворенні тих чи інших груп пропорцій. Однак такі порушення пропорційності можна розглядати як необхідні для стимулювання розвитку економіки.

Циклічні коливання економічного розвитку

На тривалих проміжках часу спостерігаються періоди підйомів, спадів і стагнацій суспільного виробництва. Ці періоди - різної тривалості й інтенсивності. Звичайно вони класифікуються на короткотривалі, середньотривалі /"циклічні кризи"/ і довготривалі /"довгі хвилі"/.

Короткотривалі цикли - тривалістю 3-3,5 року - визначаються коливаннями попиту на продукцію певної якості до цілового насичення нею потреб. На Заході ці цикли мають назву "цикли Кітчина" - за іменем російського дослідника, котрий описував їх і вказав на 40-місячну їх тривалість.

Середньотривалі коливання повторюються кожні 7-11 років. Починаючи приблизно з кінця 20-х років 19 ст., ці цикли відбувалися досить регулярно. Одним з перших поміж економістів класичної школи їх відзначив Сисмонді, а потім у 50-60-ті р.р. минулого століття їх періодичність і закономірність для капіталістичної економіки були встановлені К. Жюгларом. Іменем якого вони й були названі в західній літературі, К. Марксом і К. Родбертусом. Поява середньотривалих циклів пов'язана із загальним насиченням сфери споживання продукцією суспільного виробництва. Вони ніби поєднують в собі синхронізуючі короткотривалі циклічні коливання.

Довгі хвилі /"великі цикли кон'юнктури" або "цикли Кондрат'єва"/ відзначаються особливою тривалістю - від 40 до 60 років. М. Д. Кондрат'єв пов'язував їх існування з періодичним старінням і відтворенням "основних капітальних благ": промислових будівель, інфраструктурних споруд, а також кваліфікованої робочої сили, що обслуговує даний технічний спосіб виробництва.

Після узагальнення існуючих точок зору дослідників довгих хвиль уся сукупність поглядів на їх джерела і природу автором розподілена на дві великі групи: перша спирається в аналізі на технічну і організаційну будову капіталу і норму прибутку; друга вбачає першопричини чи то в особливостях відтворення засобів ви-

робництва і робочої сили, чи то в стані сфери обігу /кредиту, фінансів, цін/, чи то в соціально-політичній обстановці.

Автор у цьому питанні підтримує думку про мультикаузальний характер довгих хвиль, необхідність розробки інтегрованої їх концепції, яка б об'єднувала економічний і політологічний підходи, механізми причинних зв'язків у формуванні хвиль, розроблені представниками різних напрямів, які спираються на матеріальні, монетарні, цінові, соціальні та інституціональні фактори.

Природу довгої хвилі можна збагнути, розглядаючи її сутність і рухомі сили утворення. Довга хвиля утворюється відносно певного рівноважного стану. Точкою рівноваги є, на наш погляд, середня норма прибутку всього суспільного капіталу, достатня для задоволення потреб нагромадження і споживання. Така норма прибутку не є певна постійна величина - вона змінюється з урахуванням зрушень в умовах суспільного відтворення (передусім, в галузевій, технологічній і відтворювальній структурах капіталу, нагромадженні і споживанні).

Зниження загальної норми прибутку від точки рівноваги спричиняється невідповідністю розподілу суспільного капіталу та його матеріальної форми умовам оновленого технічного способу виробництва. Відбувається знецінення раніше введеного продуктивного капіталу: на більшості функціонуючих підприємств прогресуюче падає індивідуальна норма прибутку через зниження їх конкурентоспроможності у порівнянні з виробниками інноваційної продукції, яка приносить надприбуток. Коли попит на традиційні товари знизиться настільки, що норма прибутку у їхніх виробників стане критично малою - нижче тої, яка забезпечує потреби розширеного відтворення - середня норма прибутку в суспільстві девалює нижче точки рівноваги.

Підвищення загальної норми прибутку над тією, яка відповідає точці рівноваги, пояснюється досягненням критичної маси якісно нового капіталу, що реалізує інновації. Перехід до новітньої техніки сприяє одержанню більш високого індивідуального прибутку у порівнянні з його нормою, необхідною і достатньою для відтворення суспільного капіталу в умовах діючого технічного способу виробництва. Перевищення точки рівноваги забезпечується, коли маса надприбутку, одержувана підприємствами, що запровадили нововведення, робить можливим перевищити масу прибутку, яка відповідає загальній нормі прибутку в точці рівноваги. Спостерігається ревальвація капіталу за рахунок заміщення діючих засобів виробництва.

Фактором появи підвищувальної частини хвилі і проходження нижньої поворотної точки слід, на наш погляд, вважати перевищення монополією високими цінами, що встановлюються по новітній

продукції, над середніми цінами виробництва в суспільстві, фактором переходу до довготривалого економічного спаду і подолання верхньої поворотної точки є зникнення (розмивання) монопольно високих цін у виробництві інновацій.

Були окреслені об'єктивні умови утворення довгострокових коливань: знепечення інвестованого раніше капіталу і робочої сили (на фазі входження в кризу); наявність широко нереалізованих базисних інновацій і високий монопольний надприбуток у виробництві новітньої техніки (на фазі кризи і виходу з кризи).

З'ясоване місце в формуванні довгої хвилі норми додаткової вартості, що відіграє, як було показано раніше, ключову роль у середньотривалих циклах.

Динаміка норми додаткової вартості при виході з кризи посилює стимулюючу дію норми прибутку в оновленні технічного способу виробництва (шляхом перерозподілу додаткового продукту на користь фонду накопичення), а при рухові вище точок рівноваги — уповільнює зростання чистого доходу підприємців, стримуючи пере-нагромадження.

Викладений також фінансовий механізм структурних перетворень в ході довгострокового циклу. Його ключові моменти: спад платоспроможності підприємств і поверненості кредитів (після проходження точки рівноваги на спаді хвилі), що підвищує процентні ставки за кредит, відриває процент за кредит від середнього проценту по вкладам, зрушує співвідношення між прибутком і процентом на користь останнього; оновлення підприємств, зростання числа користувачів кредитом за високими ставками, поліпшення загальної поверненості позик (на початку виходу з кризи і підйомі), що знижує процент за кредит, зменшує депозитні вклади, підвищує процент по вкладам, значну частину капіталу перетворює з грошової форми у виробничу; спад попиту на інвестиції, зниження платоспроможності підприємств, початок перетворення виробничого капіталу у грошову форму (після проходження верхньої поворотної точки).

Дослідження проблем виникнення, механізму здійснення і державного регулювання великих циклів дозволило зробити деякі висновки.

1. Довготривалі макроекономічні коливання виникають як вияв заперечення існуючого технічного базису суспільного виробництва. Вихід із великої кризи, зумовленої цим, забезпечується переозброєнням виробництва і якісним оновленням капіталу. Паралельно відбувається глобальна заміна великих інфраструктурних систем /комунікацій, зв'язку, транспортних об'єктів, структур управління/, регенерація об'єктів природи і оновлення фахових знань працівників, без чого інновації не можуть мати масового

поширення.

2. Економічний розвиток суспільства полягає в переході від одного якісного стану суспільного капіталу до другого, при якому на більш високий рівень піднімаються виробництво і споживання. Внутрішніми стимулами оновлення капіталу є монопольно високі ціни і надприбуток у виробництві інноваційної продукції.

3. Засобом здійснення великої структурної перебудови є фінансовий механізм, що створює можливість концентрації капіталу у грошовій формі, його перерозподілу і перетворення у нову виробничу форму. Подібний фінансовий механізм діє шляхом ринкового залучення і розподілу кредитних ресурсів, міжбанківської конкуренції, акціонерних відносин, регулювання маси засобів обігу.

4. Серед статистичних характеристик довготривалих коливань (норми прибутку, індексу цін, курсу акцій, обсягу товарів та грошової маси, зайнятості населення) винятковою є динаміка процента за кредит, який завжди змінюється у протилежний іншим показникам бік. Це - вияв його лікувальної дії, що зрівноважує негативні наслідки перенакопичення капіталу, надлишкової грошової емісії, неплатоспроможності підприємств, інвестиційного буму чи нестачі засобів для фінансування інновацій.

5. Зовнішні державні регуляції відтворювального процесу дають змогу уповільнити та зменшити глибину кризових спадів, а також створити умови виходу з кризи, але вони не спроможні породити відповідні стимули, які виникають із саморегулюючих витоків економічних систем.

2.2. Механізм економічного регулювання суспільного відтворення

Самоорганізуючі начала відтворювального процесу

Поліпшенню процесу відтворення у сьогоденних умовах сприяє відновлення ринкових регуляторів і перетворення з урахуванням цього системи державного управління.

Автором були досліджені умови, за яких дотримуються закони ринку, а також його сутність і основні функціональні характеристики.

Ринок можна визначити як форму вільної організації (самоорганізації) обміну працею, що міститься у споживних вартостях. Подібний обмін - зворотний бік поділу праці, на базі якого і відбувається підвищення його якості і продуктивності.

Ознаки, за яких товарний обмін здійснюється шляхом ринку, а не в обхід його такі:

доступність для будь-якого споживача усіх товарів, що представлені на ринку (відсутність фондування товарів, карткового розподілу та лімітування платіжних коштів);

свобода реалізації товарів виготівниками та свобода вибору товарів споживачами (виключення позаринкового посередництва);

можливість продажу капітальних благ, продукції та послуг на умовах, що самостійно встановлюються продавцем.

При структуризації ринкових відносин видаються змістовними два основних підходи: з позицій його предметно - матеріального наповнення та організації дії. Перший підхід визначає продуктову (ресурсну) структуру ринку - перелік і питому вагу видів товарів, що реалізуються на ринку, склад постачальників і покупців, їхню частку в товарообороті, розподіл поставок того чи іншого товару між виготівниками, кількість оптових (роздрібних) одержувачів певного товару і частку кожного з них в обсязі споживання та ін.

Другий підхід до структуризації служить пізнанню і кращому використанню законів дії ринку. Можна виділити його елементну (технологічну) та територіальну (просторову) структуру.

Елементна структура найбільш розвинутих форм ринку включає такі його складові:

- ринок засобів виробництва;
- ринок предметів споживання;
- ринок науково-технічної інформації;
- інвестиційний ринок;
- ринок праці;
- грошово-кредитний та валютний ринки. Ринок у широкому розумінні об'єднує всі ці елементи і на

ньому предмети ринкового обміну обертаються як товари різної властивості і призначення зі своєю особливою зовнішньою оболонкою.

Всі "елементні" ринки перебувають у тісній і нерозривній взаємодії - відтворювальний процес на фазі обміну не може протікати без будь-якого з них.

Територіальна структура являє собою систему ринків: місцевого, регіонального, національного, транснаціонального та світового.

Існування різномасштабних ринків обумовлено наявністю товарів, оборот яких обмежений тими чи іншими рамками, а також існуванням певного співтовариства споживачів, що придбають товари, вироблені на території їх місцеперебування або проживання. Кожен територіальний ринок має специфічні основні атрибути обміну: визначений склад постачальників та виробників, структуру товарообороту, рівень ринкових цін і купівельну спроможність

грошових засобів. Економічні кордони між територіальними ринками одного ступеня (наприклад, між місцевими ринками) окреслюються за допомогою "бар'єру окупності" - ринок поширюється до таких меж, у яких можна продавати товар, прибутково відшкодувавши витрати на його виробництво, транспортування та продаж.

Формування територіального ринку більш високого ступеня відбувається через дію механізму економічної інтеграції. Його дія передбачає неухильне зростання кількості товарів, що продаються не на одному, а на кількох територіальних (наприклад, кількох місцевих) ринках.

В результаті інтеграційних процесів поглиблюється спеціалізація території на тих видах продукції, для виробництва яких є найкращі умови. Спеціалізація територіальних господарських систем об'єктивно вимагає активного товарообміну між ними, що і призводить до створення все більш крупномасштабних, високоїнтегрованих ринків. Кожен відносно дрібний територіальний ринок інтегрується в більш масштабний на такій стадії, коли частка реалізації на ньому товарів, що надходять з інших територій, стає переважачою. Водночас, переважачою стає частка продукції місцевого виробництва, що продається на інших територіальних ринках.

Досягнутий ступінь економічної інтеграції територіальних ринків свідчить про просторові масштаби поширення дії ринкових регуляторів на рух пропорцій відтворення, зокрема, про те, що матеріально-грошова збалансованість забезпечена на відповідній території в цілому і в кожній елементній структурі ринку.

Всебічна і єдина взаємодія "елементних" ринків відбувається на територіальному ринку такого масштабу, який створюється в процесі інтеграційного злиття локальних ринків.

Характерною ознакою економічної інтеграції територіальних ринків є введення спільної для них валюти. Грошовий ринок при цьому починає функціонувати на всьому просторі зінтегрованої системи. На всіх локальних (внутрішніх) територіальних ринках будуть діяти ті ціни попиту-пропозиції і та купівельна спроможність грошової одиниці, що встановлені виходячи із загального балансу товарних та грошових фондів зінтегрованого ринку.

Особливу увагу приділено вивченню механізму ринкового саморегулювання.

Останє можливе за таких головних умов:

- 1) вільна реалізація товаровиробниками своєї продукції на будь-яких територіальних ринках та будь-яким споживачам;
- 2) дія цін попиту-пропозиції на всі види товарів;
- 3) вільний (не приписаний до окремих видів товарів) обіг грошей, як засіб обміну та платежу - конвертованість на всіх то-

варних, "елементних", територіальних ринках.

Механізм ринкового регулювання служить перш за все для врівноваження у кожний даний момент товарної пропозиції та платоспроможного попиту. При цьому стан рівноваги досягається автономно на кожному з елементних ринків, виходячи з попиту і пропозиції на кожний вид товарів.

Закони саморегулювання попиту і пропозиції на окремих "елементних" ринках мають свою специфічну дію, не змінюючись по суті. Вони обумовлюють формування цін рівноваги, виходячи з характеристик еластичності попиту та еластичності пропозиції по кожному виду товарів. Еластичність пропозиції при цьому залежить: по продуктах праці - від рівня витрат і дохідності виробництва, а також наявності відповідних вільних ресурсів (факторів виробництва); по факторах виробництва (земля, капітал, робоча сила) - від дохідності тих продуктів праці, які можуть бути одержанні з використанням відповідних факторів, а також від наявності їх на ринку відповідного товару. Еластичність же попиту обумовлюється споживчими якостями товару, його корисністю та масовістю споживання. Крім того, сукупний попит залежить, як відомо, від темпів зростання маси грошей, а також її розподілу по окремих ринках.

Визначимо також, що при взаємодії попиту і пропозиції можлива:

миттєва рівновага, коли при підвищенні цін у відповідності із попитом пропозиція не може зрости (природна або штучна обмеженість пропозиції);

короткочасна рівновага, коли підвищення цін може стимулювати розширення виробництва за рахунок наявних ресурсів і це на деякий час врівноважує попит та пропозицію;

тривала рівновага, коли вона досягнута за рахунок вишукування нових ресурсів (будівництво нових підприємств, освоєння нових родовищ тощо).

Миттєва рівновага не може обмежити зростання цін у наступний момент при підвищенні попиту. У двох інших випадках на менш або більш тривалий час ціни стабілізуються за рахунок можливого розширення пропозиції при зростанні попиту.

Можна сказати, що самі по собі ціни рівноваги лише фіксують момент у їх русі і потрібен активний вплив на збільшення пропозиції та стримування штучного попиту, щоб не припустити їх швидко-го та неконтрольованого зростання.

Основними принципами ринкового регулювання слід вважати:

автоматизм дії - саморегулювання попиту і пропозиції, фінансової та матеріально-речової збалансованості;

конкуренцію - між товаровиробниками, продавцями, покупцями.

власниками робочої сили, кредитними закладами;

потяг до рівноваги попиту та пропозиції. В той же час визначається, що механізм ринкового саморегулювання ефективен лише при застосуванні сталих та повноцінних грошових знаків і виконанні грошовою системою своїх функцій.

Грошовий обіг та його регулювання

Досягнення сталості та повноцінності грошей визначається постійністю їх міри щодо товарної маси та золотовалютних запасів. Купівельна спроможність і золотовалютний вміст грошових знаків утворюються відносно автономно, хоча неодмінно впливають одне на друге. Стабільність грошової міри та забезпечення її державою є обов'язковими для ефективної дії ринкових регуляторів та стимулів в кожному національному господарстві.

Грошовий вміст національної валюти може бути виражений обмінним курсом у долари США, встановленим на ринкових засадах: виходячи з умов рівноваги цін купівлі і продажу долара на вільному ринку. Якщо такий обмінний курс визнається США та іншими учасниками Бреттон-Вудської угоди, то національні грошові знаки включаються до розряду конвертованих. Якщо такий курс визнається тільки учасниками локального ринку, наприклад, національного валютного ринку країни-емітента, то має місце обмежена конвертованість (у даному випадку - внутрішня конвертованість національних грошових знаків). Якщо курс на внутрішньому ринку не склався і його не визнають всі учасники ринку, то конвертованість відсутня, а є лише продаж іноземної валюти на внутрішньому ринку.

В умовах плаваючого курсу держава регулює обмінний курс своєї грошової одиниці, продаючи (курс підвищується) та купуючи (курс знижується) тверду іноземну валюту суб'єктам підприємництва і населенню на внутрішньому ринку. При цьому вона відповідно зменшує свої грошові резерви і масу грошових знаків в обігу чи збільшує резерви і масу засобів обігу.

Паралельно і односпрямовано з обмінним курсом змінюється купівельна спроможність національної валюти: при продажу доларів вона підвищується і при інших рівних умовах падають ціни на товари, при купівлі доларів державою купівельна спроможність знижується з одночасним зростанням товарних цін.

Обов'язковими умовами реальності обмінного курсу і зміцнення купівельної спроможності національних грошей є: добровільний порядок продажу іноземної вільноконвертованої валюти на внутрішньому ринку; невтручання держави в акти купівлі-продажу валюти для комерційних операцій; недопустимість масштабних іно-

земних кредитів споживчого призначення державі, що має тривале негативне сальдо платіжного балансу.

Сталість обмінного курсу національних грошових знаків визначається й факторами, які не пов'язані з валютним обміном та резервуванням. До них належить перш за все порядок емісії банкнот. Видачу кредитів при цьому доцільно здійснювати шляхом купівлі цінних паперів ключових комерційних банків, іноземної валюти, інших валютних і невалютних цінностей. Загальна сума збільшення грошової маси в середньому не повинна перевищувати приросту валового національного продукту у відповідному році.

У періоди стагнації вкрай важливо добитися негативного приросту грошової маси в обігу. З цією метою центральний банк може випустити замість грошових знаків і продати банкам власні векселя, можливі до обігу у ролі платіжних зобов'язань, а також пред'явити до оплати векселя та облігації комерційних банків. Щоб виключити повернення векселів центрального банку, реальним повинен бути відсоток плати по векселях - дисконтна ставка центрального банку. Тільки після виходу з кризи і подолання стагнації можуть початися операції по емісії грошових знаків, в тому числі і шляхом здійснення обліку векселів (їх викупу у ключових банків), які пред'явлені до оплати. Передумовою цього буде суттєве зниження дисконтної ставки.

Способи штучного, незабезпеченого матеріальними зобов'язаннями кредитування центральним банком суб'єктів господарської діяльності не повинні використовуватись.

Іншим рівнем державного регулювання грошової маси є рівень кредитних відносин між комерційними банками та їх клієнтами. По-перше, держава встановлює нормативні резерви активів комерційних банків. По-друге, вона диктує граничні обсяги кредитування господарських суб'єктів відносно капіталу (засновницького фонду) кожного комерційного банку. По-третє, вона обмежує частку клієнтів банку в його капіталі, а також граничний обсяг позики одному клієнту (може використовуватися як тимчасовий захід у період високої інфляції). По-четверте, у періоди високої інфляції центральний банк може визначати обов'язкову нижню межу ставки плати за депозитними вкладками.

Крім названих способів, попередженню інфляції служить дбайливість держави у витрачанні коштів бюджету. Виникнення бюджетного дефіциту є прямою провокацією випуску нових банкнот у порушення товарно-грошової збалансованості. Перешкодою такого роду дефіциту є перш за все досягнення сталих надходжень в бюджет за рахунок уніфікації податків, стимулювання підприємництва та розширення податкової бази. Крім того, засобом подолання дефіциту може бути ошадливість при плануванні витрат, прийняття порядку

видачі коштів тільки в міру їх надходження на банківський рахунок уряду, а також залучення коштів підприємств і населення для непередбачених витрат шляхом випуску довго- та короткострокових боргових зобов'язань держави.

На державу покладається також особлива роль захисту внутрішнього ринку та національної грошової одиниці від несприятливих факторів обезцінювання власної валюти. До них слід віднести: дефіцит зовнішньої торгівлі, необґрунтовано широкий експорт національного продуктивного капіталу, необхідність витрат у зв'язку з обслуговуванням зовнішнього боргу. З цією метою на державу покладаються завдання: стимулювання експорту і забезпечення реального валютного курсу, скасування протекціонізму внутрішнім товаровиробникам, стимулювання припливу зовнішніх інвестицій, законодавчого обмеження максимальних розмірів дефіциту платіжного балансу та іноземних позик у розрізі об'єктів кредитування, страхування експорту відчизняної продукції тощо.

Методи та моделі економічного регулювання

Проблема полягає, по-перше, у створенні економічної суспільної системи, в якій організаційно - господарчі зв'язки та відносини, з одного боку, стимулювали б працю у кожній відокремленій первинній господарській ланці, а з іншого - націлювали товаровиробників на найкраще задоволення потреб; по-друге, у побудові адекватного такій системі механізму державного управління економікою. У сукупності ці завдання можна сформулювати як побудову системи регулювання економіки на основі властивих їй (економічних) методів.

Відомий ряд підходів до побудови системи економічного регулювання. Класичними і полярно протилежними є два підходи: централізованого директивного (бюрократичного) регулювання та ринкового регулювання.

Бюрократичне регулювання характеризується переважно адміністративно - примусовими вертикальними взаєминами між суб'єктами господарювання та державного управління, що домінують і визначають всі інші види економічних відносин.

Ринкове регулювання відбувається через горизонтальну взаємодію виробників та споживачів, завдяки впливу на інтереси суб'єктів цих відносин. Держава при цьому виступає як партнер, а не розпорядник економічних відносин.

Спроби поєднати два протилежних начала породжували і породжують модифіковані форми економічного регулювання з дрейфом до створення змішаних регулюючих систем.

Дослідження різноманітних підходів до побудови систем економічного регулювання суспільного виробництва дозволило побудувати деякі найбільш типові моделі, що їх описують:

I - командно - адміністративну;

II - прямого державного регулювання з обмеженою децентралізацією;

III - непрямого державного регулювання з елементами ринку;

IV - ринкової свободи при активному державному структурному макрорегулюванні;

V - ринкової свободи з елементами державного макрорегулювання;

VI - повної ринкової свободи.

Конструювання моделей ґрунтувалося на логічних принципах, що лежать в основі певних підходів, і виходило із дотримання правила несуперечності структурних елементів кожної моделі. Для відображення якісних рис класифікаційних моделей виділено 15 структуротворчих їх ознак та елементів та дані їх інтерпретації у моделях регулювання.

Кожна модель становить певний "збірний образ" з часток, що використовуються у системах управління національним господарством різних країн. В монографії вони класифіковані та введені у відповідні якісно однорідні моделі.

В своєму аналізі моделей, ґрунтуючись від крайніх підходів, автор застосував метод заперечень, виявляючи основні вигоди, простежуючи їх виправлення при переході до наступної моделі та вишукуючи альтернативні рішення.

Не відтворюючи всіх етапів такого аналізу, опишемо його щодо двох центральних моделей, як найбільш прийнятих у світі вказаних вимог (табл. 2).

Розглядаючи III модель, можна відмітити, що в ній хоча й ринкаються ринкові регулятори, але вони діють не у повну силу. У результаті державне регулювання замінює ринок, у тому числі там, де це недоцільно. Звідси неефективне вирішення ряду проблем та незадовільна дія окремих механізмів. Серед таких хиб слід назвати:

архівискокий ступінь централізації фінансових фондів - це підштовкує до здійснення глобальних довгострокових проєктів на шкоду інтенсивному суспільному відтворенню у існуючих масштабах (елементи 6, 7, 9 моделі, див. табл. 2);

обтяжливість бюджетних податків та платежів, що стримує можливості самофінансування первинних господарських ланок (елементи 6, 9, 11, 12, 14);

збереження широкого ареалу дії цін, що встановлюються централізовано, по цій причині постійно відновлюються диспропорції

Характеристика основних моделей
економічного регулювання

Ознаки і структурні елементи моделей	Основні організаційні моделі економічного регулювання	
	III Непряме державне регулювання з елементами ринку	IV Ринкова свобода при активному державному структурному макрорегулюванні
1	2	3
1. Форми власності на засоби виробництва	Державна, недержавна і змішана. Іноземний приватний капітал	Недержавна (приватна, акціонерна, кооперативна), державна і змішана. Транснаціональний державний капітал
2. Народного-сподарське планування	Передпланова функція для прийняття програм економічних нормативів і бюджетних інвестицій	Орієнтуючі плани, прогнози і довгострокові програми
3. Участь держави в плануванні на підприємствах	Рекомендаючі конкурсні держзамовлення	Конкурсні держзамовлення
4. Постачання і торгівля	Переважно комерційне постачання і торгівля	Комерційна торгівля
5. Ціноутворення	Послання державних, договорних і ринкових цін	Ринкові ціни

1	2	3
6. Методи фінансового перерозподілу	Стабільно високі податки на прибуток (доход)	Підвищені податки на прибуток та індивідуальний доход
7. Функції державних фінансів	Фінансування державних інвестицій, науково-технічних і соціальних програм, дотації до цін	Асигнування фундаментальної науки, нової техніки, загальнонаціональних проектів, розвитку нових галузей, виробничої і соціальної інфраструктури
8. Кредитування	Комерційне кредитування під контролем центрального банку	Комерційне кредитування з державним регулюванням граничних ставок процентів
9. Важелі підтримки матеріально-грошової збалансованості	Податкова, кредитна, цінова політика, держзамовлення, цінні папери, державні інвестиційні і соціальні програми	Податки, держзамовлення, націоналізація низькорентабельних галузей, облікова ставка, процент за кредит, курс валюти, державні позички та інвестиції
10. Призначення керівників підприємств		Менеджери призначаються власником фірми, правлінням акціонерного товариства, на держпідприємствах - міністерством (за контрактом)

1	2	3
11. Контроль за рівнем заробітків	Високопрогресивне оподаткування рівня або динаміки індивідуальних доходів	Гнучке оподаткування індивідуальних доходів. Внутрішньофірмова тарифікація
12. Господарське самофінансування інвестицій	Регулюється податковими та кредитними важелями, дотаціями та пільгами	Регулюється обліковою ставкою і процентом за кредит
13. Субсидії та дотації нерентабельним підприємствам	Субсидуються ціни окремих видів продукції. Припускається вибіркове банкрутство	Субсидії допускаються як виняток
14. Регулювання державою недержавного сектора	Невтручання в господарську діяльність; регулювання через податки та субсидії; рівність в кредитуванні з держсектором	Державне регулювання підприємств не допускається
15. Засіб включення у світову торгівлю і міжнародний розподіл праці	Прямі зв'язки підприємств з зарубіжними партнерами. Створення іноземних і спільних підприємств. Внутрішня конвертованість валюти. Змішана ліцензійно-митна система регулювання експорту імпорту	Вільне переміщення капіталів, товарів і робочої сили. Конвертованість валюти. Регульованість обмінного курсу. Жорстка митна політика. Податковий вплив на ввіз і вивіз інвестицій

(елементи 5, 9, 15);

пріоритет централізованих інвестиційних та науково - технічних програм, що фінансуються з держбюджету, замість інтегрованих знизу (це обумовлено елементами 2, 7 і 9);

недостатньо потужні стимули ефективності праці і виробництва через жорсткий контроль за зростанням зробітної плати, комерційних доходів, складностей одержання конвертованих валютних коштів (елементи 11, 14, 15);

обмежуються можливості всебічного розвитку сфери життєдіяльності людини, включаючи соціально-побутову, культурну та екологічну, - через централізований розподіл капіталовкладень та виключно бюджетне асигнування (елементи 7, 9);

неконвертованість національної валюти стримує потік іноземних капіталів і товарів, які могли б посилити ринкову конкуренцію (елемент 15);

слабодіючі важелі включення та інтеграції внутрішнього ринку у міжнародний через дію адміністративних обмежень (міждержавні угоди та індикативні переліки товарів, ліцензії, мито, валютні коефіцієнти, демпінг).

Система активного бюрократичного структурного макрорегулювання з елементами ринку (модель IV, див. табл. 2) піднімає на суттєво більш високий рівень державне управління економікою.

Проте і ця система має деякі вади:

активний вплив держави на структурні пропорції, перерозподіл фінансів та підтримка існуючих нерентабельних виробництв перешкоджають швидкому оновленню і перебігу суспільного капіталу, а отже і подоланню економічних криз (елементи 5, 7, 8, 9);

здійснення широкомасштабних програм по створенню нових робочих місць і соціальному забезпеченню населення провокують утворення внутрішньої державної заборгованості та інфляції (елементи 7, 9, 11);

державний протекціонізм внутрішнім товаровиробникам і штучне підвищення курсу національної валюти створюють умови монополізації внутрішнього ринку і зростання дефіциту зовнішнього платіжного обороту (елементи 9, 15).

В Україні державне регулювання відзначається, з однієї сторони, непослідовністю реформаційних змін (відставанням приватизації, протекціонізмом державним підприємствам, правовими та фінансовими обмеженнями приватному господарюванню і т.і.), а з іншої - невідповідністю методів регулювання новим умовам відтворення після початку лібералізації економіки. Така неадекватність системи державного регулювання стану економічних відносин і формам власності і господарювання погіршує можливості подолання структурних диспропорцій, які зпричинили розв'язання теперішньої

економічної кризи.

На базі проведеного аналізу зроблені загальні висновки про зміст та подальше вдосконалення регулюючих систем, сформульовані принципи їх перебудови та здійснення економічних реформ.

1. Еволюція моделей регулювання вільних ринкових відносин пережила крайні взаємовиключні підходи і йде шляхом вироблення форм макрорегулювання економічною системою в цілому, впливаючи також на процеси мікроструктурного характеру.

Колишні соціалістичні країни, які здійснюють економічні реформи, зараз, як правило, перебувають у режимі дії III моделі та намагаються далі просунутися по шляху лібералізації, що дасть їм можливість оволодіти важелями IV моделі.

Практично всі ці країни перебувають у глибинах економічної кризи на спаді тривалої кондрат'євської хвилі і перед усіма ними стоїть задача загальної структурної і технологічної перебудови суспільного виробництва.

2. Трансформація однієї системи економічного регулювання у іншу повинна здійснюватися комплексно у всіх її структурних елементах. Перед Україною стоїть завдання перейти до застосування моделі ринкової свободи з активним державним макрорегулюванням і тим самим забезпечити подолання як поточних матеріально-грошових диспропорцій, так і стимулювання корінних процесів оновлення суспільного капіталу.

Комплексність і глибинність реформи не означає висування будь-яких попередніх її передумов, як, наприклад, досягнення матеріально-грошової збалансованості, створення необхідних запасів, здійснення технічної реконструкції народного господарства, усунення дефіциту чи вилучення надлишкових грошових коштів з обігу. Ці проблеми вирішуються за застосуванням умов господарювання і методів державного управління.

3. З метою найвищої ефективності суспільного виробництва треба домагатись такого сполучення різних базових секторів (укладів) економіки, які б дозволяли найбільш дієво застосовувати форми й методи регулювання у поєднанні адміністративного та ринкового підходів. Тому реформи систем економічного регулювання повинні супроводжуватися адекватними зрушеннями в базовій економічній структурі - частці різних соціальних секторів та господарських укладів, а для нашої країни - досягненням критично значимої маси приватизованих підприємств.

4. У країнах з переважанням підприємств з приватною власністю найбільш раціональним слід вважати використання регуляторів IV та V моделей. При цьому у періоди стагнації та спадів виробництва можуть бути використані в більшій мірі важелі саморегулювання з послабленням державної регулюючої діяльності. У

періоди піднесення активність державного макрорегулювання повинна зрости. Зараз економіка розвинутих країн Заходу перебуває у фазі підйому вище точки рівноваги довгої хвили.

В регулюванні зовнішньоекономічного обміну у часи економічного спаду доцільне стимулювання експорту й припливу іноземних інвестицій (за рахунок підвищених імпортих тарифів, зниження обмінного курсу національної валюти та ін.), у часи піднесення - навпаки, стимулюється ввезення товарів та обмежується приплив зарубіжних капіталів.

Реорганізація системи державного управління економіки

В роботі досліджені методологічні питання створення системи державного управління в Україні, яка б відповідала умовам ринкового господарювання.

1. Викладені методологічні основи нової системи народно-господарського планування, яка повинна описувати аналітичні та організаційні рішення, що приймаються суб'єктами господарювання і управління різних рівнів. При цьому такі рішення повинні прийматися органами управління, які є внутрішніми підрозділами відповідних господарських систем. Всю ж сукупність планотворчих процедур можна описати в таких термінах: 1) розробка кожним функціональним підприємством планів свого розвитку виходячи з очікуваних (прогнозованих) змін в економіці; 2) вивчення ринкової кон'юнктури і прогнозування її руху в межах певних територіальних та елементних ринків (щодо засобів виробництва і споживання, а також інформації - в межах окремих товарних ринків); 3) проведення балансово-аналітичної роботи в розрізі галузей, територій і всього національного господарювання; 4) непряме державне регулювання пропорцій суспільного виробництва шляхом розробки фінансово-інвестиційних програм, використання податкових, митних, валютних, процентних регуляторів, цінової та емісійної політики; 5) розміщення замовлень (в тому числі державних) і укладання господарських контрактів, залучення капіталів і їх розміщення, надання і розподіл валютних та кредитних ресурсів, перерозподіл робочої сили.

В роботі висвітлені методологічні та організаційні аспекти утворення такої системи планування, що включають перш за все створення інформаційно-аналітичних центрів, які діють в межах окремих територіальних і елементних ринків, інтегрують інформацію знизу-вгору і проводять відповідні узагальнюючі балансові розрахунки.

2. Визначено, що основне місце серед важелів державного уп-

Равління економіки повинні зайняти фінансово-вартісні та валютно-кредитні регулятори - ціни, податки, платежі, проценти, курс валюти, бюджетні, позичкові, акціонерні, міжгосподарські перерозподіли.

В монографії показано, що основними ціновизначальними факторами є: оцінка споживчої вартості продукції; зміна середніх умов виробництва і середніх витрат у суспільстві; збалансованість пропонованих до продажу обсягів певного товару з платоспроможним попитом на нього; загальна збалансованість грошових номіналів вартості з обсягами ринкового фонду товарів та послуг. Крім того, цінова система повинна включати специфічні ціноутворюючі фактори, що мають місце в галузях невідновлювальних природних ресурсів (вплив рентної складової), а також в галузях - природних монополіях. Запропонована цінова реформа шляхом переходу до управління товарно-грошовими процесами обміну, тобто силами, що впливають на рух цін. Умовами запровадження нової цінової системи є забезпечення дії механізмів ринкової саморегуляції, конкуренції та подолання державно-фінансових чинників інфляції.

3. Досліджені базові елементи національної податкової системи в розрізі всіх основних видів податків. Запропоновано обкладати підприємства пропорційним податком на прибуток, що розраховується як результуюча величина після покриття матеріальних витрат, виплати заробітної плати і соціальних відрахувань, орендних платежів та платежів за використання надр, відрахувань на відновлення природи та підготовку робочої сили, благодійницьких внесків на розвиток науки, культури, охорони здоров'я. Ставиться завдання уніфікації рівня податку та обмеження податкових пільг виключно випадками освоєння інновацій, а також виплат дивідентів на акціонерний капітал.

Крім того, автор вважає необхідним введення плати за природні ресурси у вигляді зональних надбавок до лінійного податку на прибуток, що стимулювало б плідне використання ресурсів і передбачає розвиток підприємств, що перебувають в кращих умовах. Було запропоновано також перетворити податок з обороту в акциз і податок на додану вартість (для всієї системи товарообігу), диференціацію якого здійснювати відповідно до співвідношення попиту та пропозиції по різним групам товарів.

4. Для ліквідації існуючого відриву фінансової системи від зумовленого ринковим обміном відтворювального обороту необхідним є зведення бюджетного перерозподілу та мінімізація дефіциту державного бюджету. З цією метою ставляться завдання: розширення податкової бази бюджетних доходів (скасування державного фінансового протекціонізму і диференціації ставок, введення ре-

альних платежів за землю, природні ресурси); законодавчого обмеження дефіциту, внутрішнього боргу і щорічної суми внутрішнього кредитування; законодавчої заборони фінансування з бюджету витрат діючих підприємств (окрім виняткових галузей); зменшення непродуктивних витрат: переходу до змішаної системи соціального страхування; заміни усереднених виплат соціальних допомог адресною підтримкою найменш захищеним групам населення; децентралізації більшої ніж у сьогодишніх умовах частини фінансових витрат в місцевих бюджетах. Державна внутрішня позичка повинна здійснюватись виключно шляхом випуску облігацій, які вільно розповсюджуються. Необхідно встановити дійсний позиковий процент з урахуванням інфляції. Важливо також кредити Уряду за рахунок засобів Національного банку давати тільки в межах законодавчо встановленого обмеження суми внутрішнього кредиту Національного банку.

5. Запропоновані також засоби стримування банківської емісії, а також дефіциту платіжного балансу держави. З метою стримування банківської емісії необхідно: монополізація кредитного обігу і скасування штучного кредитування (без наявних ресурсів) державними супербанками своїх клієнтів; заборона видач позичок під приріст обігових коштів (і боргів) підприємств; заборона використання для рефінансування комерційних банків їх резервних сум на рахунках Національного банку. В цьому ж напрямку будуть діяти заходи по перетворенню останнього переважно в емісійно-резервний заклад із заборонаю здійснювати комерційні операції, а також видавати кредити поза операціями купівлі (продажу) цінних паперів і валюти на відкритому ринку. Паралельно повинна бути лібералізована банківська процентна політика, забезпечені умови рівності і конкурентності в доступі до ресурсів і результатах діяльності для всіх комерційних банків незалежно від їх статутних і майнових відмінностей. Повинно також стимулюватися виникнення мережі спеціальних банківських установ (інвестиційних, іпотечних, лізингових, інноваційних, кредитних спілок та інших).

Одним з пріоритетних завдань в грошовій політиці держави визначено створення національного золотосвалютного резерву, який в умовах України може бути утворений лише при досягненні позитивного сальдо зовнішньої торгівлі, обмеженні обсягів короткострокових зовнішніх кредитів та ринкової купівлі Національним банком валютних цінностей в межах допустимої грошової емісії.

III. Основні публікації по темі дослідження

Монографії і брошури

1. Рынок и воспроизводство. - К.: Наук. думка, 1991. - 232 с.
2. Оценка и стимулирование напряженности планов. - К.: Техніка, 1985. - 175 с. (в співавторстві).
3. Самофинансирование - основа эффективного хозяйствования. - К.: Техніка, 1987. - 119 с.
4. Плановое управление и эффективность производства. - К.: Техніка, 1988. - 271 с.
5. Противозатратный механизм хозяйствования. - К.: Техніка, 1989. - 261 с. (в співавторстві).
6. Воспроизводственная структура чистой продукции. - К.: Наук. думка, 1989. - 264 с. (в співавторстві).
7. Реформа финансового механизма и интенсивность использования ресурсов // Управление и механизм интенсивного хозяйствования / Під ред. І. І. Лукінова. - К.: Наук. думка, 1989. - С. 319-338.
8. Самофинансирование индивидуального воспроизводства // Управление и механизм интенсивного хозяйствования / Під ред. І. І. Лукінова. - К.: Наук. думка, 1989. - С. 336-359.
9. Стимулирующая роль распределения хозрасчетного дохода и прибыли // Управление и механизмы интенсивного хозяйствования / Під ред. І. І. Лукінова. - К.: Наук. думка, 1989. - С. 359-374.
10. Совершенствование хозрасчета и стимулирование напряженности планов. - К.: Общество "Знание", 1979. - 28 с. (в співавторстві).
11. Методика факторного анализа напряженности плана и эффективности деятельности объединений (предприятий). - М.: ЦНИИ "Электроника", 1980. - 75 с. (в співавторстві).
12. Методика определения нормативных соотношений экономических показателей науки и производства в объединениях отрасли. - М.:

ЦНИИ "Электроника", 1985. - 32 с. (в співавторстві).

13. Факторные расчеты в планировании деятельности производственных объединений. - М.: ЦНИИ "Электроника", 1985. - 47 с.

14. Альтернативна програма формування ринкової економіки Української РСР. - К.: 1990. - 54 с.

Статті

15. Определение потенциальных резервов повышения эффективности производства // Электронная техника, серія 9, 1986, № 2. - С. 7 - 15.

16. Планування динаміки економічних показників на основі факторних моделей // Економіка Радянської України, 1986, № 9. - С. 46 - 53.

17. Господарський розрахунок на сучасному етапі // Економіка Радянської України, 1988, № 10. - С. 69 - 76.

18. Досвід і проблеми роботи підприємств в умовах самофінансування // Економіка Радянської України, 1988, № 7. - С. 18 - 26 (в співавторстві).

19. Програма переходу України до ринку (альтернативний варіант) // Економіка Радянської України, 1991, № 2. - С. 12 - 26.

20. Загальна концепція приватизації в Україні // Урядовий кур'єр, 1991. - С. 2 - 3.

21. Почему не дует ветер в паруса рыночных перемен // Независимость, 1992, 12 вересня. - С. 4 - 5.

22. Программа давно есть, а самой приватизации - нет // Контракт, 1992, № 33. - С. 1 - 2.

23. Концепция и методы разгосударствления и приватизации государственной собственности в Украине // Приватизация и развитие рыночных форм хозяйствования: 36. наук. пр. - К., 1992. -

24. Экономика. В отличие от политики, предсказуема... // Независимость, 1992, 5 грудня. - С. 4 - 5.

25. Приватизация по-украински // Киевские ведомости. 1992. 30 грудня. - С. 4; 31 грудня. - С. 4.

26. Программа преодоления кризиса и реформирования экономики Украины на 1993 год // Контракт, 1993, № 3. - С. 1 - 16.

27. О принципах экономической политики украинского государства // Киевские новости, 1993, 30 березня. - С. 3.

28. Украину съедят диспропорции // Контракт, 1993, № 23. - С. 1 - 2.

29. Аналіз законодавчої бази економічних перетворень // Україна: огляд економічних і соціальних реформ: 36. наук. пр. - К., 1993. - С. 7 - 24 (в співавторстві).

30. Прогноз руку української економіки // Україна: огляд економічних і соціальних реформ: 36. наук. пр. - К., 1993. - С. 45 - 48.

459318

AB 29.177